

פרשת בהר

"על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים"

אלשיך

"כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם" – הרי זה מיותר. כי מי לא יידע שהוא הנותן, כי לה' הארץ ומלואה? ומה גם כי כמה פעמים נכתב זה בתורה?
(ויקרא פרק כג)

אמנם למה שאין דבר מהולל ומרים לב בני האדם ומחטיאם כשפע רב טוב, כמאמר הכתוב (דברים לב טו) וישמן ישורון ויבעט, והן כל זה יפעל בלתי הביט אל האלוקים אשר נתנו, כי על כן ישכחוהו ויאמרו לאמר כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל ההוא. כי כפיות טובתו יתברך קו לקו תיסרם ותסירם מן הדרך הטובה ומלכת אחרי ה' עד אבדם מהר. על כן אבינו שבשמים כאב את בן ירצה, גואלנו אהבנו ומשחרנו מוסר השכל, כי מעת החל חרמש בקמת השעורים שהיא ראשית כל תבואת הארץ, טרם רום לבבם בראות רב תבואות בבית ובשדה, כי ימלאו הגרנות בר ואסמיו שבע, בא האלהים לפקוח עינים עורות וללמדם דעת, כי לה' הארץ ומלואה פירות ופירי פירות, כי כח האדם אין כי הכל הבל. לכן זאת יעשו לבלתי רום לבבם. כי טרם בא אל פיהם שום הנאה מתנובת השדה וטרם יטעמו מאומה מלחם וקלי וכרמל, יביאו מראשית קציר כל עם בני ישראל עומר ראשית קצירם אל הכהן. כאומר אליו יתברך, הננו מכירים כי ממך הארץ וכל אשר בה ומידך נתנו לך מראשית כל טרם נאכל מכל, להורות כי ממך הכל ואין אנו עזי פנים להיות כפויי טובה: וזה מאמרו יתברך, כי תבאו אל הארץ אשר לא תצטרכו לקחתה בכח זרועכם רק כבאים אל הנחלה, אל יעלה על רוחכם להרהר ולומר, לנו ניתנה הארץ למורשה מאבותינו ולנו היא ולבנינו לעולם, ואשר נאכל פריה וטובה יגיע כפינו כי נאכל, כי נעבוד את האדמה בחריש ובקציר ובכל עבודה בשדה את כל עד בא תבואתה אל הפועל, כי לא ישקוט איש ממלאכתו, אחד הזורע ואחד הנוטע ואחד המבריק ואחד המרכיב והזורה והבורר, ובזעת אפינו נאכל מלחם הארץ, מאשר ירכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב. על כן קידם הוא יתברך ואמר, הביטו וראו כי אחרי בואכם אל הארץ אינה ירושה כבר לכם אשר אין לה הפסק, ולא כמתנה הניתנת ליורש שהיא לו כירושה שאין לה הפסק. כי אם אשר אני נותן לשון הווה, כלומר תמיד אני נותן אותה. ולא נגמר המתנה בהחלט פעם אחת כי אם שבכל עת אשר תסורו מאחרי אעבירנה לזולתכם: וגם לא יעלה על רוחכם כי קצירכם אתם קוצרים, כי אם וקצרתם את קצירה של הארץ כי ברוכה היא ומברכתה תבורכו. והוא כי לא תקצרו לפי ערך אשר זרעתם בה כי אם תמצאו מאה שערים, וזה מברכת הארץ. וזהו אומרו קצירה. נוסף על זה מה שאני צידה ברך אברך, וזהו רבוי האת באומרו את קצירה. לכן הכירו כי הכל ממנו, והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן בל תהיו כפויי טובה: והניף את העמר לפני ה' לרצונכם ממחרת השבת יניפנו הכהן.

רש"י

לשם ה', כשם שנאמר בשבת בראשית.

עקידת יצחק ויקרא שער סט (פרשת בהר סיני)

אין זה באמת רק כי בנפשנו דבר לגלו' את אזונינו ולהעיר את לבנו בהציב לנו ציונים גדולים ונוראים ולהעמיד סימנים רבים ועצומים לפקוח עינים עורות השקועות בדמיוני העולם כזביו והבליו המוכרים אותה לצמיתות לעבוד את האדמה עבודת עבודה ומשא צמד פרדים והמה קבלו עליהם כעבוד אלהים מאהבה. והנה לשלח מבית כלא יושבי חשך ולהוציא ממסגר אסירי התאוות האחרזים בחבלי הבליו זמנם. שם לנו נרות מאירות ופתח לנו חלונות שקופות באלו הענינים הנכבדים והציב לעינינו סימנים מובהקים במניני המשך זמננו ימינו שבועותינו ושנותינו אשר לא נוכל להתעלם מהם כי אם בשגעון ובעורון ובתמהון לבב. הלא נפקח עינים לראות כמה פעמים נצטוינו בתורה האלהית למנות ששת ימים ולשבות אחד. עוד צוה למנות בכל שנה שבעה סבובים מאלו ולעשות הקף אחד מהם משבעה שבועות כמוזכר בפרשה שעברה. והנה כמו שנצטוינו על זה הסבוב

הקטן והקף שבעה סבוביו הנמנין בתנועה היומית יצוה ג' כ למנות מספר אחד מהתנועה השמשית הנשלמת בשנה אחת ושיעשו ממנה סבוב אחד גדול של שבעה תנועות והוא הנזכר בתחלת הפרשה שנאמר שש שנים תזרע שדך וגו' ובשנה השביעית שבת שבתוך יהיה לארץ וגו'. וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים וגו'. והנה המספר הראשון שנצטוונו למנות ימינו בסבוב א' והקף שבעה סיבוביו הוא מבואר שהוא לרמוז ולהישיר אל מה שחוייב לנו ידיעתו מאמתת הבורא יתעלה בעצמותו וחיוב קיום מצותיו וחקותיו אשר בתורתו. כי הנה ענין עבודת הששה ימים ושבתת השביעי הוא עדות נאמנה שהעולם נברא ברצון הבורא....

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק לט

ואמנם כל המצות אשר ספרנום בהלכות שמיטה ויובל מהם לחמלה על בני אדם והרחבה לבני אדם כולם, כמו שאמר ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל וגו', ושתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמוטה, ומהם חנינה בעבדים ועניים כלומר השמטת כספים והשמטת עבדים, ומהם עיון בתקון הפרנסה והכלכלה על ההתמדה, והוא היות הארץ כולה שמורה לבעלים אי אפשר בה מכירה לצמיתות, והארץ לא תמכר לצמיתות, וישאר ממון האדם שמור עליו ועל יורשיו...

כלי יקר דברים פרק לא פסוק יב

וזהו גם כן טעם הקהל זה, כי נוסף על לקיחת ארבעה מינים אלו ביום ראשון של חג צוה ה' לעשות עוד רושם דומה לזה מקץ שבע שנים כי שנת השמיטה גורם גם כן ההקהל והשלום על ידי שלא יזרע ולא יצמיח בו ואכלו אביוני עמו כי אינו רשאי להחזיק בתבואת שנת השבע כבעל הבית, וזה בלי ספק סיבת השלום כי כל דברי ריבות נמשכין ממדת שלי שלי זה אומר כולה שלי וכל זה אינו כל כך בשנה השביעית כי בקום ועשה אין הכל שוים אבל בשב ואל תעשה הכל שוין וזה באמת ענין השלום.

אבן עזרא דברים פרק לא פסוק יב

(יב) למען ילמדו - כל השנה, גם כן השבת. וגרך - אולי יתיהד, וכאשר ישמעו, ישאלו וילמדו מי שאינם חכם והבנים שהם קטנים:

עקידת יצחק ויקרא שער סט (פרשת בהר סיני)

וזה כי במספר שבע שני העבודה ושבתת השביעיות העיר את לבנו והשמיע לאזנינו כי לא שולחנו הנה להיות עבדים נמכרים לאדמה כי אם לתכלית אחר נכבד ונפלא ממנו ושלא נתכון בעבודתה רק לכדי צורך אוכל נפש ושאר הספוקים בעוד שאנו משתדלים בהשגת התכלית ההוא העליון כמו שכתבנו בפרק שביעי מהשער הנזכר וזאת היא כוונת מתנת הארץ הזאת אל זאת האומה כמו שאמרנו ראשונה. והוא מה שביארו יפה באומרו כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתת הארץ שבת לה' שש שנים וגו'. ובשנה השביעית וגו'. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'. הכוונה שכניסתן לארץ אינה להשתעבד לה ולעבודתה להוציא תועלותיה ולאצור פירותיה לקבוץ אותם על יד כדי להתעשר בהם כמו שהיא כוונת שאר העמים בארצותם כמו שאמר (בראשית ל"ד) וישבו בארץ ויסחרו אותה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם. רק הכוונה כדי שיעמדו על עצמן וידרשו שלמותם כפי רצון בוראם ובין כך יסתפקו מאשר יצטרכו לכדי חיותם ולא יחסר כלליהם כמו שנזכר בפרשת המן. ולקיים ולחזק זה הענין ההכרחי להם נכתב ונמסר בידם לסימן גדול שיעבדו אותה שש שנים וישמטוה בשביעית כדי שיוודע להם כי לא בכח עבודת האדמה יגבר איש. אבל שעבודתם הוא דבר ששובתין ממנה לשם יי' כמו שפירש ואמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וגו'. ירצה שענין שבת הארץ וטעמו הוא כדי שיוודע לך שאין המכוון לך מעבודתה ומכל שאר עסקיך רק מה שיצטרך לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך שהם אביוני העם כמו שפירש במקום אחר (שמות כ"ג) ואכלו אביוני עמך והיותר מזה ראוי להחרימו ולתתו מאכל לבהמת השדה ולחית הארץ כמו שנאמר (שם) ויתרם תאכל חית השדה וכן אמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך וגו'.

המהר"ל (דרך חיים על אבות פרק א משנה ב)

...ויש לשאול על זה שאמר על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, למה על אלו דברים ולא על כמה דברים אחרים, על המילה שנאמר בה (ירמ' ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, וכמה דברים שראוי שיהיה העולם עומד עליו. ...וכאשר התבאר לך כי כל העולם הוא קיים בשביל האדם, א"כ האדם צריך שיהיה בו הטוב ואז ראוי אליו הקיום, וכאשר ראוי אליו הקיום ראוי לכל העולם הקיום שהכל תלוי באדם, ולא נמצא בפ"י בכתוב אצל האדם טוב רק ברמז והנה טוב מאוד ואמר במדרש (שם פ"ט) מאד זה אותיות אדם. וזה נראה כי האדם חסר ועיר פרא אדם יולד, ואחר כך מתעלה האדם אל המדרגה עד שהוא טוב, ולפיכך צריך האדם לקנות מעלת הטוב. ומה שהאדם הוא טוב עד שאומרים עליו כמה בריאה זו טובה, היינו כשהוא טוב בעצמו ור"ל בצד בחינת עצמו יש בו הטוב, וזהו בחינה אחת שאומרים עליו הבריאה הזאת יש לה מעלה והיא טובה מצד עצמה, הבחינה השנית שראוי שיהיה טוב לשמים הוא הש"י אשר ברא את האדם ויהיה עובד אליו עושה רצונו, הג' שראוי שיהיה טוב אל זולתו מבני אדם אשר הם נמצאים עמו, כי אין האדם נמצא בלבד רק הוא נמצא עם בני אדם זולתו, וצריך שיהיה האדם טוב בכל מיני בחינות אשר יבחן האדם, אם בערך עצמו צריך שיהיה טוב שהרי תיכף ומיד במעשה בראשית נאמר בכל בריאה כי טוב, שמזה תראה שהבריאה בעצמה צריך שיהיה בה הטוב, ואם בערך העלה שהוא נמצא ממנו וצריך שיהיה ג'כ טוב בערך זולתו מבני אדם, כלל הדבר צריך שיהיה טוב כאשר יבחן בכל החלקים כי אין זה כזה ובהקדמה ביארנו אלו ג' דברים ג"כ.

...ולכך התחיל התנא הזה דבריו לומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. כי כאשר יש באדם התורה הוא נחשב בריאה טובה בעצמו כאשר יש בו התורה השכלית, אבל אם אין בו התורה אין האדם בעצמו נחשב טוב כי חסר ממנו התורה שהיא השלמת האדם במה שהוא אדם והוא נמשל כבהמה נדמה ואין זה נחשב בריאה ואין ראוי לו המציאות, ועל דבר זה אמרו רז"ל בפרק ר"ע (שבת פ"ח ע"א) אמר ריש לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה למה לי מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים את התורה אתם מתקיימים ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ע"כ, ופירוש זה כי כל הנבראים שנבראו אין בהם חכמה האלקית העליונה, אף כי האדם הוא בעל שכל אין זה רק שכל האנושי שהוא מצורף אל החומר, ואין ראוי לעולם הקיום בשביל הטוב הזה כי פחות ושפל הוא השכל האנושי רק בשביל התורה שהוא השכל האלקי והוא הטוב הגמור, ואז יש מעלה אל העולם כאשר יש בעולם התורה השכלית האלהית ואין זה דעת וחכמה אנושית, ולפיכך שלימות האדם עצמו עד שהוא נחשב הבריאה החשובה שיש בה הטוב הוא בשביל התורה, כאשר יאמר על האדם שהוא בעל תורה. ודבר זה אין צריך ראיה, כי בודאי שפלות בריאת האדם כאשר הוא נוטה להיות כמו בהמה, ומעלת הבריאה כאשר הוא נבדל מן הבהמי, ואין זה רק על ידי התורה השכלית שבזה נחשב בריאה שלימה טובה בעל מעלה מצד עצמו כאשר הוא בעל שכל, וכאשר הוא בעל תורה אז הוא טוב מצד עצמו... ולפיכך אמר התנא האלקי, כי זה עמוד אחד שהעולם עומד עליו הוא התורה, מה שהתורה היא משלמת האדם עד שהוא בריאה שלימה מצד עצמו.

ואח"כ אמר על העבודה, והעבודה שהיא עבודה בעצם ובראשונה היא העבודה בקרבנות, ואין דבר יותר ראשון מזה, וכל שאר הדברים שהם עשיית המצות לעשות רצון הש"י נכללים תחת העבודה, רק העבודה היא ראשון וקודם אל הכל, ולפיכך העבודה היא עמוד אל העולם שמזה יחשוב האדם שלם וטוב אל מי שבראו כאשר הוא עובד לו, וצריך שיהיה האדם שלם וטוב לבוראו. וכנגד הג' שצריך שיהיה האדם שלם וטוב עם זולתו, וזהו על ידי גמילות חסדים, כאשר הוא עושה לזולתו חסד חנם הנה אין ספק שבזה הוא טוב לזולתו, ואין דבר יותר טוב מזה כאשר עושה טוב לזולתו בחנם ואז הוא טוב לגמרי.

והנה התבאר לך כי ראויים אלו שלשה שיהיו עמודי העולם, כאשר אלו ג' דברים משלימים האדם עד שהוא טוב בכל ג' בחינות אשר אמרנו, כי אין במציאות רק השם ית' שהוא מחויב המציאות, והנמצאים שנמצאו מאתו, ובודאי יש לאדם יחס אל בוראו במה שבראו הש"י והאדם נברא ממנו, וראוי שיהיה שומר היחס הזה ואם אין שומר היחס הזה הרי אין בריאתו לכולם, ועוד האדם נברא לעצמו, ואם האדם מקולקל בעצמו ואינו נחשב הרי הוא בריאה של תוהו ואין בו ממש, והשלישי כי האדם הזה אינו יחידי בעולם אבל הש"י בראו עם בני אדם אחרים, ולפיכך צריך שיהיה שומר היחס הזה שיש לו אל שאר בני אדם. לכן אמר שהעולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, כי על ידי התורה אין האדם בעצמו בריאה של תוהו אבל היא בריאה חשובה, ועל ידי העבודה הוא

שומר היחס שיש לאדם אל בוראו שנברא ממנו, ועל ידי גמילות חסדים האדם יש לו חבור אל שאר בני אדם, כי לא נברא האדם בפני עצמו כלל רק עם שאר בני אדם, וכאשר האדם עושה חסד עם זולתו הנה יש לו חבור אל זולתו, ובזה האדם כאשר בראו הש"י, כי לא נברא שיהיה האדם יחידי בעולם, ודבר זה נראה כאשר עושה חסד לזולתו שלא יאמר אין לי עסק עם אחר, ודברים אלו מבוארים. וכבר בארנו הלשון שאמר העולם עומד ולא אמר האדם עומד, כי האדם יסוד ועמוד כל העולם כמו שאמרנו.

ומן הדברים אשר בארנו יש לך להבין מה שאמרו ז"ל (סנהדרין ע"ד ע"א) כי כל העבירות שבתורה יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז [ג"ע] ושפיכות דמים, כי אף אם נתנו חכמים סברא לשפיכות דמים דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דלמא דחבירך סומק טפי, אבל לגילוי עריות לא נתנו טעם רק דילפינן מקרא כדאיתא במקומו. אבל טעם דבר זה, כי אלו ג' עבירות הם הפך אלו ג' דברים שהעולם עומד עליהם, כי אין ספק כי ע"ז הפך העבודה שהיא אל הש"י, ושפיכות דמים היא הפך גמילות חסדים, כי זה מטיב לאחר ועושה לו דבר שאין צריך לעשות, ושפיכות דמים מאבדו לגמרי, וגילוי עריות הוא הפך התורה כי כבר בארנו למעלה כי מעלת התורה שהיא השכל נבדל מן חמרי לגמרי, ואין דבר שעל ידו האדם נבדל מן החמרי רק ע"י התורה השכלית ואין צריך לזה ראייה, והפך זה ג"ע שהולך אחר זנות שהיא ג"ע ובזה הולך אחר החמרי עד שהוא נחשב לגמרי כמו בהמה וחמור. וכן אז"ל כי מעשה הזנות הוא מעשה בהמה, ובמס' סוטה (ט' ע"א) מפני מה קרבנה של סוטה מאכל בהמה שהיא מן השעורים אמרה תורה היא עשתה מעשה בהמה ולפיכך קרבנה מאכל בהמה, ולדבר זה אין צריך ראייה כי הזנות מעשה בהמה חמרית, ועוד אמרו ז"ל (שם) כי תשטה למה נאמר ללמד שאין המנאפים מנאפים עד שיכנס בהם רוח שטות ע"כ, למדנו מזה כי אין הולך האדם אחר זנות רק כאשר יכנס בו רוח שטות שהוא כמו בהמה בעלת חומר ואז יש ניאוף, ולפיכך הזנות של גלוי עריות הוא הפך מדריגת התורה שהיא תורה שכלית והזנות מעשה חמרי, ולפיכך באלו ראוי שיהיה נהרג ואל יעבור, כיון שקיום האדם על שלשה דברים השנויים כאן שעל ידי שלשה דברים העולם עומד, ובהפך שלהם אין לאדם מציאות כלל, ואם ירצה לעבור ואל יהרג, הרי על כל פנים נחשב כאלו אין לאדם מציאות, ומוטב שימות זכאי ואל ימות חייב, כי כאשר הוא הפך הטוב כאלו אין לו מציאות כלל. ואף על גב שהוא באונס, מכל מקום כיון שאלו דברים נוטים מן המציאות לגמרי לא שייך לומר וחי בהם ולא שימות בהם, כי באלו עבירות הוא עצם המיתה וההעדר ואין בהם המציאות שהוא החיות כלל ודבר זה מבואר.